

ПРО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ІДІОСТИЛІВ У ДОРОБКУ ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ

ABOUT ISSUES OF IDIOSTYLES TYPOLOGY IN THE STUDIES BY THE SCHOLARS OF KHARKIV SCHOOL OF PHILOLOGY

Гончарова Ж.М.,

orcid.org/0000-0003-3665-5335

*аспірантка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені Михайла Гетманця
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Мовна поведінка автора під час створення текстів, специфіка відбору лінгвостилістичних засобів є одним з проявів його мовної особистості. У тісному зв'язку з теорією мовної особистості здійснюється вивчення ідіостилію письменника, що надає найкращі приклади функціонування мови. За характерними ознаками авторський ідіостиль можливо ідентифікувати, визначити тип та зіставляти з іншими індивідуально-авторськими системами. У статті описано принципи типологічно-зіставного аналізу ідіостилів у дослідженнях представників Харківської філологічної школи, що належать до різних часових періодів та репрезентують різні підходи до вивчення авторського ідіостилію. Харківські учені диференціюють два типи ідіостилів, але в основу класифікацій покладають різні ознаки й характеристики, що залежить від того, з якої позиції дослідник розглядає ідіостиль: літературознавчої чи лінгвістичної. У статті виокремлено ознаку ставлення поета до прийому як універсальну підставу типологічного членування текстів на лінгвостилістичній основі. Наведено класифікацію двох типів ідіостилів з урахуванням цієї типологічної ознаки, яку було доповнено іншими термінами у розвідках представників Харківської філологічної школи. Схарактеризовано роздільно-зіставний й типологічно-зіставний методи як два етапи типологічного аналізу ідіостилів.

Зроблено висновок про зв'язок сучасної теорії дослідження ідіостилію з теоретичними засадами, на які спиралась попередні дослідники Харківської філологічної школи, послідовно виходячи з позицій психологізму, а також про можливість створення типології ідіостилів авторів за характерними ознаками на різних рівнях поетичної структури, що є передумовою для успішних й плідних описів індивідуальних авторських систем у подальших наукових розвідках.

Ключові слова: ідіостиль, лінгвостилістичні засоби, типологія, типологічна ознака, прийом.

At the current stage of linguistics development, the study of the writer's idiosyle is carried out in close connection with the theory of linguistic personality. The tendency in linguistic means selection during the process of a text writing directly depends on the author's target attitude. By giving preference to certain linguistic and stylistic means the poet /the writer reveals his individual language behavior while creating the texts, his idiosyle. Author's idiosyle can be identified by its characteristic features, its type can be determined and compared to other authors' individual systems to point out similar features and those that differ.

We aim to describe the principles of typology analysis of idiosyles in the works of the representatives of Kharkiv school of philology, which reflects different directions and approaches to the study of the author's idiosyle.

Kharkiv scholars differentiate two types of idiosyles, but the classifications are based on different features and characteristics. It depends on the researcher's approach: literary or linguistic. The feature of poet's attitude to the method is singled out as a basis for the typology division of texts on linguistic and stylistic foundation. The classification of two types of idiosyles is presented with respect to this typology feature. This classification was supplemented with other terms in the studies of representatives of Kharkiv school of philology. Separate comparative and typology comparative methods are characterized as two stages of typology analysis of idiosyles.

The conclusion is made about the connection of the modern theory of idiosyle research with the theoretical foundations on which the previous researchers of Kharkiv school of philology relied, consistently proceeding from the positions of psychologism. The possibility of creating a typology of authors' idiosyles based on characteristic features at different levels of the poetic structure was pointed out. It is a prerequisite for successful and profound descriptions of individual author systems in further scientific works.

Key words: idiosyle, typology analysis, linguistic and stylistic means, typology division, typology feature.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства у тісному зв'язку з теорією мовної особистості здійснюється вивчення ідіостилію письменника, оскільки художники слова, які виражають мовну картину світу свого народу крізь індивідуальну призму, надають найкращі приклади функціонування мови [1]. Стиль та внутрішня поетика як основа будь-якого твору літератури формуються завдяки способу організації

та впорядкування мовного матеріалу. Тенденції відбору мовних засобів під час написання твору безпосередньо залежить від цільової установки автора. Надаючи перевагу певним лінгвостилістичним засобам, які формують складні та яскраві образи, митець виявляє індивідуальну мовну поведінку під час створення текстів, що стає ознакою його ідіостилію. Саме вивчення ідіостилію може дати уявлення про художні уподобання автора,

за характерними ознаками його можливо ідентифікувати, визначити тип та зіставляти з іншими індивідуально-авторськими системами для виявлення схожих рис та тих, що відрізняються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню ідіостилю письменників, їхньої мовотворчості присвячена велика кількість наукових розвідок. Схарактеризовані різні підходи до вивчення ідіостилю автора, що передбачають опис тих чи тих суттєвих характеристик індивідуальної художньої системи, описані закономірності формування авторського ідіостилю. До зазначених проблем звертались такі учені, як С. Ермоленко [2], А. Мойсієнко [3], Х. Дідух [4], Н. Сологуб [5], а також науковці-представники Харківської філологічної школи Л. Лисиченко [6], Т. Лисиченко [7], К. Голобородько [8], О. Маленко [9], О. Олексенко [10]. Важливу роль відіграють дослідження ідіостилів окремих майстрів слова, у яких науковці основну увагу приділяють вивченню лінгвостилістичних характеристик творів митців. Серед таких наукових розвідок виокремлюємо праці О. Переломової [11], дослідження харківських учених, зокрема, О. Скоробогатової [12] та її учнів: Д. Колоди [13], О. Бувалець [14], В. Четверика [15], Є. Козлова [16], які спрямовані на вивчення функціонування граматичних одиниць в ідіостилях окремих поетів. Проблема студіювання авторських ідіостилів у типологічно-зіставному аспекті, на нашу думку, залишається не достатньо висвітленою.

Постановка завдання. Отже, ставимо за мету описати принципи типологічного аналізу ідіостилів у доробку представників Харківської філологічної школи, що відображає різні напрями й підходи до вивчення ідіостилю автора. Характер поставленої мети зумовив застосування описового методу, який використано для загального аналізу й опису принципів типологічного членування текстів й ідіостилів. Схарактеризовано роздільно-зіставний й типологічно-зіставний методи, завдяки яким виникає можливість проводити типологічний аналіз ідіостилів в два етапи.

Виклад основного матеріалу. Визначення індивідуальних особливостей стилю певного автора неможливе без цілої низки зіставлень. До них відносяться, по-перше, літературна мова певного часу як мовне середовище, на тлі якого виявляються характерні риси своєрідності майстрів слова; по-друге, порівняння з ідіостилями попередників, а також письменників-сучасників.

Для того щоб показати, як розвивались й змінювались наукові підходи до вивчення авторського ідіостилю, ми обрали дослідження харківських

учених різних часових періодів. Використовуючи різні підходи до вивчення ідіостилів, дослідники-представники Харківської філологічної школи виокремлюють ті їхні ознаки й характеристики, які беруть за основу під час класифікації.

Так, Д. Овсянико-Куликовський, видатний учений, літературознавець й лінгвіст, який викладав у Харківському університеті, своїм найважливішим завданням вважав дослідження типів персонажів художніх творів. У своїх роботах він виступив послідовником психологізму О. Потебні, відстоюючи думку про те, що психологія автора твору багато в чому визначає психологію творчості та відображається у самому творі. Зіставляючи творчість О. Пушкіна і М. Гоголя, вчений відзначав різний психологічний склад авторів, а характер «пушкінського» і «гоголівського» стилів в художній літературі називав їх художніми методами [17, с. 24]. Учений наголошував, що кількість художніх методів залежить від кількості майстрів слова, але цю різноманітність художніх методів можна легко розподілити на два типи, дві основні форми художнього пізнання – спостереження та дослідження [18, с. 104]. Він підкреслював близькість наукового та художнього мислення та визначав два типи художників: художник-спостерігач та художник-експериментатор. Художник або спостерігає за дійсністю та у своїх творах підводить підсумок цим спостереженням, або досліджує дійсність, виокремлюючи ті риси і сторони, що його цікавлять.

Отже, за Д. Овсянико-Куликовським, художник-спостерігач, вивчаючи людей та життя, прагне по можливості відобразити дійсність правдиво, побудувати картину так, щоб було висвітлено саму дійсність. Він не схильний згущати барви або затушовувати відомі явища життя, він не надає особливого розвитку одній стороні за рахунок іншої, такий художник зберігає пропорції (розрядка наша – Ж. Г.). У творах художників-експериментаторів представлена не широка й різнобічна картина життя, а зроблено навмисний відбір відомих рис, що підкреслює досліджувану художником сторону життя так чітко й яскраво, що її сенс і роль стають зрозумілими для всіх [17]. Учений класифікував художників слова, характеризуючи зв'язок змісту твору і психологічного складу його творця. В аналізі літературної творчості він йшов від психологічного образу письменника до його художнього методу – літературного типу, не виділяючи окремо мовний аспект зображення персонажів.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століть з'являється чимало робіт сучасних представників

Харківської філологічної школи, присвячених аналізу різних аспектів вивчення ідіостилю письменника. Дослідження Л. Лисиченко (наприклад: [6]), де репрезентовано психологічний аспект вивчення поетичного мовлення й наведено спостереження над мовою художніх творів, монографія К. Голобородька [8], де учений докладно описує ідіостильові доміанти творчості Олеся Гончара в її лінгвософському та мовно-концептуальному вияві, дисертаційне дослідження Т. Лисиченко [7], присвячене детальному опису характеру творення й функціонування метафори в ідіолекті М. Рильського, наукові роботи професорів О. Маленко [9] і О. Олексенко [10] та їхніх вихованців, у монографії [19] автори (О. Калашник, О. Олексенко, О. Халіман) презентують український займенник у семантико-стилістичному аспекті в поезії другої половини ХХ – початку ХХІ століть, дослідження О. Скоробогатової, де висвітлено аналіз функціонування граматичних одиниць в ідіостилях окремих поетів, та інші наукові розвідки [12], [20], роботи її учнів: дисертаційне дослідження Д. Колоди [13], де розглянуто конструкції і прийоми поетичного синтаксису, характерні для ідіостилю Юрія Левітанського, робота О. Бувалець [14], у якій автор окреслює домінантні морфосинтаксичні одиниці в поетичних ідіостилях окремих авторів, кваліфікаційна робота В. Четверика [15], де описано поетичний потенціал компаративних і суперлативних форм прикметників, прислівників та інших частин мови в ідіостилях певних авторів, дисертаційне дослідження Є. Козлова [16], присвячене аналізу й зіставленню морфологічних характеристик ідіостилів двох авторів.

На початку ХХІ століття харківські учені продовжують традицію вивчати ідіостиль автора, виходячи з позицій психологізму, але звертаючи увагу на дещо інші чинники художньої поетичної творчості. Наприклад, Л. Лисиченко досліджувала мовні особливості у зв'язках із внутрішніми психічними властивостями художника [6, с. 165]. Розглядаючи мову окремих поетів з урахуванням їхніх психічних рис, відома науковиця підкреслювала співвідносність мовних особливостей із певними психологічними характеристиками автора, а саме, виокремлювала екстравертивний (спрямований на об'єкт, явище) та інтровертивний (спрямований на внутрішні почуття) тип автора. На думку ученої, ці психічні особливості зумовлюють певний відбір мовних засобів, лінгвостилістичних прийомів та індивідуальну своєрідність мовного вираження поета. Лідія Лисиченко підкреслювала, що «психічний тип поета зумовлює

предмет зображення і відповідно до цього коло номінацій і їх семантичне наповнення» [6, с. 169]. Науковиця описувала яскраві приклади, у яких навіть одне й те ж слово наповнюється різним змістом у поетів різного психічного типу: «у М. С. Семенка слово *небо* виражає верхню межу, у Поліщука ж – безмежний простір» [6, с. 169]. Або, наприклад, писала про вживання епітетів у творах поетів різного психічного типу, які в інтровертів виражають переважно оцінку явищ, а в екстравертів – їх зовнішню характеристику [6, с. 170].

Виступаючи послідовником психологічного напрямку у дослідженні авторського ідіостилю, Лідія Лисиченко виокремлювала психотип творця, зокрема екстравертивний та інтровертивний тип художника у співвідношенні з лінгвістичними засобами, які було використано майстром слова. Отже, в основу класифікації типів авторів відома мовознавиця поклала їх психотип, а головною ознакою диференціації слугували авторські мовні засоби.

Третій підхід до вивчення ідіостилю автора пов'язаний з характером художнього мислення письменника (поета), для якого завжди актуальною є проблема форми вираження, що включає у себе створення поетичних смислів і естетичний вплив на читача. Цей напрям зумовлює виділення ознаки ставлення поета до прийому, яку лінгвісти окреслюють як параметр характеристики тексту, що визначає ступінь вибірковості методів художньої образотворчості (Цит по: [16]). Дослідники за цією ознакою поділяють весь масив віршованих текстів на дві групи: 1. художні системи вибіркового типу; 2. художні системи класичного типу. Зазначену класифікацію, до якої більш схильємось з огляду на типологічне членування поетичних ідіостилів, дуже влучно доповнила О. Скоробогатова, узгодивши терміни «вибірковий тип» і «класичний тип» з термінами «креативний тип» та «гармонійний тип» відповідно (терміни О. Скоробогатової). Дослідниця разом зі своїми учнями розглядає художні системи креативного типу як ті, що характеризуються творчим ставленням до прийому. Творець креативного ідіостилю, на думку дослідників цієї школи, «експлуатує прийом» [16, с. 41], багаторазово його повторює, виокремлюючи як засіб виразності на загальному поетичному тлі певного часу. Для ідіостилів гармонійного типу, на думку О. Скоробогатової, характерними рисами стають рівновага та збалансованість у використанні тих чи тих художніх методів та прийомів. Ознака ставлення поета до прийому є однією з універ-

сальних підстав типологічного членування поетичних текстів на лінгвостилістичній основі.

Деякі учені поряд із типологічно-зіставним методом дослідження ідіостилів використовують інші. З поняттям типологічно орієнтованого зіставного аналізу дослідники-лінгвісти пов'язують як синхронний, так і діахронний описові аспекти (Цит по: [16]). Синхронний зіставний аналіз може розглядатися як спосіб паралельного дослідження ідіостилів поетів одного часу, що зіставляються. Діахронний аспект опису уможливорює аналіз еволюції стилів письменників (поетів) та мовних засобів, що вони використовують. Для зіставного аналізу ідіостилів учені вважають доцільним застосування роздільно-зіставного методу, де роздільний аспект дослідження передує подальшому зіставленню. Під час роздільного аналізу відповідних ідіостилів враховується їхня специфіка як індивідуальне відображення певних структурних закономірностей, які формують тип художньої організації тексту. На етапі зіставного опису формується абстрактне уявлення про такі одиниці поетичної мови, що здатні включити в себе структурні елементи конкретних ідіостилів. Вважаємо перспективним використовувати роздільно-зіставний метод під час дослідження ідіостилів, на першому етапі якого визначають специфіку певних структурних елементів окремо в кожній художній системі, на другому етапі переходять до зіставного аналізу структурних елементів в ідіостілях двох або кількох авторів.

Отже, роздільно-зіставний метод, з нашої точки зору, є не менш продуктивним поряд із методом типологічно-зіставного аналізу, що дозволяє проводити зіставлення типів авторських ідіостилів за різними ознаками, які учені покладають в основу класифікацій. Спираючись на психічні особливості художника слова, але з різних позицій: літературознавчої та лінгвістичної, представники ХФШ виокремлювали два типи ідіостилів авторів. Д. Овсяннико-Куликовський розподіляв художників слова на художників-спостерігачів та художників-експериментаторів, фокусуючи увагу на тому, який персонаж змальовано; Л. Лисиченко визначала екстравертивний (спрямований на довкілля) та інтровертивний (спрямований на внутрішні почуття) тип ідіостілю автора, виділяючи мовні засоби зображуваного у творі. Інші

мовознавці, наприклад, В. Григор'єв, класифікували віршовані тексти як художні системи вибіркового типу та класичного типу за ознакою ставлення поета до прийому. Учена-мовознавиця, представниця сучасної ХФШ, О. Скоробогатова, спираючись на класифікацію В. Григор'єва, пропонує інші терміни у диференціації зазначених типів авторських художніх систем (креативний тип та гармонійний тип). Продовжуючи традиції школи Олени Скоробогатової у вивченні поетичного ідіостілю, вважаємо авторський відбір лінгвостилістичних засобів, особливості використання одиниць граматичного рівня, регулярність їх використання для передачі певного поетичного смислу тими типологічними ознаками, за якими можна ідентифікувати авторські ідіостілі та зіставляти їх.

Висновки. Під час опису принципів типологічного аналізу ідіостилів ми дійшли висновку, що сучасна теорія корелює з теоретичними засадами, на які спиралась попередні дослідники Харківської філологічної школи, послідовно виходячи з позицій психологізму до вивчення авторського ідіостілю. Ці підходи плідно працюють в описах харківських дослідників, зокрема у розвідках учених-мовознавців школи Л. Лисиченко (К. Голобородька, О. Маленко, О. Олексенко), школи О. Скоробогатової (Д. Колоди, О. Бувалець, Є. Козлова, В. Четверика та інш.), набуває практичного розвитку у дисертаційних дослідженнях їх послідовників.

Вважаємо продуктивним вивчення індивідуально-авторських систем у типологічно-зіставному аспекті, застосовуючи роздільно-зіставний метод та метод типологічно-зіставного аналізу, що надає можливість визначати специфіку й своєрідність кожного окремого ідіостілю, ідентифікувати їх типи та зіставляти за певними ознаками і характеристиками. Важливими стають дослідження одиниць граматичного рівня в ідіостілях авторів, які не є вичерпними. На наш погляд, створення типології авторських ідіостилів за ознакою ставлення до прийому на різних рівнях поетичної структури уможливорює класифікацію текстів й ідіостилів, урахувавши різні аспекти їх вивчення та є передумовою для успішних й плідних описів авторських ідіостилів у подальших наукових розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 44. С. 160–162.
2. Ермоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями і методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.

3. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: моногр. Київ: Сталь, 2006. 304 с.
4. Дідух Х. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm/ (дата звернення: 10.03.2014).
5. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеса Гончара: моногр. Київ: Наук. думка, 1991. 140 с.
6. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови: моногр. Харків, 2011. 304 с.
7. Лисиченко Т. Ю. Динаміка метафори в ідіолекті М. Т. Рильського: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харків, 2011. 20 с.
8. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеса: лінгвокогнітивна інтерпретація: моногр. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.
9. Маленко О. О. Лінгвостетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну): моногр. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, Харків. історико-філол. т-во, 2010. 488 с.
10. Олексенко О. А. Лінгвістичні етюди: збірник наукових праць кандидата філологічних наук, професора Олени Андріївни Олексенко. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. 304 с.
11. Переломова О. С. Мовний аспект ідіостилю Валерія Шевчука. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 20. С. 281–290.
12. Скоробогатова О. О. Поетика віршового тексту в граматичному вимірі. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2016. № 42. С. 78–84.
13. Колода Д. В. Поетичний синтаксис Юрія Левітанського: реалізація принципу кінематографічності: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. 20 с.
14. Бувалець О. В. Подвійні субстантивні конструкції в російській поезії ХХ–ХХІ століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. 20 с.
15. Четверик В. К. Виразний потенціал ступенів порівняння в мові російської поезії ХХ–ХХІ століть: дис. ... канд. філол. наук: 035 / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022.
16. Козлов Є. Д. Поетична морфологія ідіостилю Б. Ахмадуліної і Ю. Моріц: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 20 с.
17. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості: моногр. Київ: Наук. думка, 1991. 164 с.
18. Свищо В. Ю. Проблема художньої творчості у спадщині Д. Овсянико-Куликовського. *Науковий Часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: зб. наукових праць*. 2016. № 36 (49). С. 102–110.
19. Калашник О. В., Олексенко О. А., Халіман О. В. Художня семантика й стилістика займенника в українській інтимній поезії II пол. ХХ – поч. ХХІ ст.: моногр. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2022. 160 с.
20. Скоробогатова О. О., Козлова. А. Г. Дослідження морфологічного рівня поетичної мови в аспекті лінгвокреології: сучасний стан і перспективи. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches*. 2020. С. 198–217. doi.org/10.30525/978-9934-26-027-8-30.